

ביטאון האיגוד הישראלי של אדריכלי נוף / גיליון מס' 43 מאפייני היחס למקום והשימוש בו באמנות מושגית ובאדריכלות נוף בשנות ה-70 בישראל

יוני 2012

כתבה: אדר' נוף אפרת קרני הילדהיים

ערך: גלעד רונן

בשדה המחקר

מאפייני היחס למקום והשימוש בו באמנות מושגית ובאדריכלות נוף בשנות ה-70 בישראל

אדר' נוף אפרת קרני הילדהיים עורך: גלעד רונן

לאקולוגיה, דילמות סביבתיות, חקלאות ויחסי אדם וטבע. הנושא הנוסף לחמש הקטגוריות קשור ביחסי אדם וסביבה ועוסק באקולוגיה, בדילמות סביבתיות או בסוגים שונים של חקלאות לשאלת המקום. עשר שנות ה-70, המודרן כתקופה שבין סוף מלחמת ששת הימים, ביוני 1967, לבין מלחמת לבנון, שפרצה ביוני 1982, היה עשור של משברים ושינויים שכללו בין היתר מהפך שלטוני ואת כיבוש השטחים. בשנות ה-70 בישראל נוצר חיבור מיוחד וחד פעמי של האמנות למקום. האמנות הישראלית, אשר עד אז עסקה בשאלות המקום בסדיומים מסורתיים כמו ציור ופיסול, אימצה לעצמה אפשרויות פעולה חדשות אשר התמזגו עם עולם המושגים 'הישראלי'. חקירת שדה אמנות המקום המושגית כללה מהלך פרשני של פילול, הגדרה, סיפוי וניתוח השדה באמצעות מודל חמש הקטגוריות שהצגתי. דוגמאות להתערבות במקום הן עבודתו של מיכה אולמן, החלפת אדמות מצר-מסר, עבודתו של פנחס כהן נן משנת 1974, פעולה במחנה הפליטים ביריחו ועבודתו של אביטל נבע, הספרייה, גם היא בפרויקט מצר-מסר, 1972.

הממצאים העולים מניתוח זה מצביעים על כך שהמקום איפשר לאמנים לעסוק בשאלות של פוליטיקה, חברה, קהילה, זהות אישית, זהות לאומית, חומרות וזמן. כשבכל אל משתקפת המציאות הישראלית הניאו-פוליטית המורכבת.

פנחס כהן נן פעולה במחנה הפליטים ביריחו, 1974

הנוף עוסקת במקום מעצם טיבה כדיסציפלינה מייצרת מקום: בשנות ה-70, עולם האמנות פנה אל העיסוק במקום כאמצעי ביטוי חדש. נראה כי בתקופה זו הניסבות הפוליטיות-חברתיות יצרו אפשרות לחפיפה בין שדה האמנות לשדה אדריכלות הנוף וכי העיסוק במקום היה לעיסוק משותף לשתי הדיסציפלינות. מאמר זה יביא את תמציתו של מחקר תיאורטי, ביקורתי, אינטרדיסציפלינרי ומינורני המאפיין את קריאת המקום ואת השימוש והעבודה בו באמנות המושגית הישראלית ובאדריכלות הנוף הישראלית בשנות ה-70.

אמנות מושגית ועבודות מקום
לצורך ההשוואה בין הדיסציפלינות יצרתי הגדרה חדשה, פרשנית וביקורתית לאמנות המקום, המתבוננת בשדה האמנות המושגית דרך הפרוספקטיבה של העיסוק במקום. לפיכך, **"עבודות מקום" הן עבודות שנוצרו ביחס ובזיקה למקום קיים, בתוכו, בהשראתו או עבודות אשר מייצגות מקום [מסוים] או מרכיביו**. בהמשך, הצגתי מודל תיאורטי המורכב מחמש קטגוריות ומנסח אופנים שונים של יחס ושימוש במקום. הקטגוריות הן: 1. פעולה במקום, 2. התערבות במקום, 3. יצירת סביבה שהיא מקום, 4. ייצוגים מושגיים תלת-ממדיים ודו-ממדיים של מקום, 5. הגדרת מקום כעבודה מושגית. בנוסף לחמש קטגוריות אלו, עבודות מקום נידונו גם בהקשר נוסף אותו הגדרתי כ"טבע שני" אשר התייחס

אביטל נבע, הספרייה, פרויקט מצר-מסר, 1972

מיכה אולמן, מצר-מסר החלפת אדמות, 1972

שאלות אלו המבקשות לקשור בין שתי הדיסציפלינות, אדריכלות נוף ואמנות מושגית, בנוסף לשאלות המקום והמקומיות הישראלית, הן שאלות רבות פנים ומורכבות. המחקר עוסק בהן מן הפרוספקטיבה הנקודתית של מאפייני העבודה עם מקום והשימוש בו בשנות ה-70 בישראל. המקום הישראלי, המציאות הישראלית והניסבות המיוחדות של שנות ה-70 באים לידי ביטוי במאפיינים אלו.

מבוא

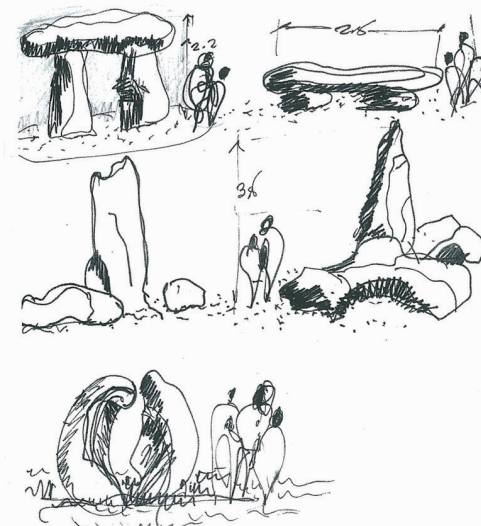
העיסוק במקום, בגן ובתפר בין אדריכלות הנוף והאמנות, מושך ומעסיק אותי כאמנית, כאדריכלית נוף וכחוקרת. המוטיבציה למחקר זה נובעת מהחיפוש האישי אחר נקודות ההשקפה שבין אדריכלות הנוף לבין האמנות. אדריכלות

¹ המושג טבע שני קשור בתיאוריה Three Natures מהמאה ה-16 ומתייחס לטבע מעשה ידי אדם. על פי תיאוריה זו ישנם שלושה סוגי טבע: הטבע הראשון הוא הפראי, הטבע השני קשור בגופי תרבות, חקלאות, עיר ותשתיות והטבע השלישי הוא הנ.

² רם, א' (1998). מחדל מחאה מהפך. בתוך: קטי' התערוכה היבטים באמנות ישראלית של שנות השבעים: העיניים של המדינה (עמ' 11). תל אביב: מוזיאון תל אביב.

גדעון שריג, אלמנט השער, רישומי הכנה לאלמנט ההנחה ומצפור ובעת די לבנים, תכנון וביצוע 1974, צילום 2011

אדריכלות טף 15

בשדה המחקר

לאופני ייצוג אינדוקטיביים, אקוויזציות וסימבוליים כחלק אינהרנטי מהדיסציפלינה של אדריכלות הנוף, על תכנון פרויקט משפיעים גורמים רבים והוצאתו אל הפועל קשורה בהיות פונקציה שימושית וסימבולית כאחד. מאלו, עלה כי בשדה אדריכלות הנוף העבודה עם מקום היא פועל יוצא של היות אדריכלות הנוף דיסציפלינה "יוצרת-מקום" אשר עובדת עם מקום נתון לא מבחירה אלא כחלק מהמהות שלה.

סיכום ומסקנות

מאפייני העבודה עם מקום בכל אחת מהדיסציפלינות נבחנו לפי קריטריונים של פונקציונליות, אידאולוגיה, עצמאות, מהירות תגובה וכוללות העלו שלוש מסקנות: בהיבטים של שימוש במקום, עבור אדריכלות הנוף, יצירת מקום היא מטרה בפני עצמה ולפיכך יש לה משמעות כפולה: המקום הוא גם המטרה וגם האמצעי להשגתה. באמנות, השימוש במקום הוא בחירה, והמקום משרת את

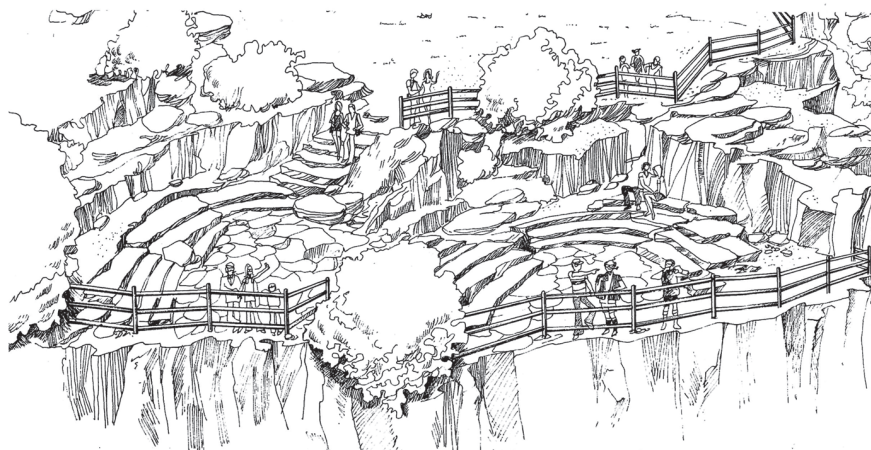
האמנות ככלי וכפלטפורמה להבעת רעיונות ביקורתיים וגם כדי לאתגר ולפרוץ את גבולותיה שלה עצמה. לפיכך, בד"כ האמנות משתמשת במקום כאמצעי.

בהיבטים של היחס למקום ניכר כי אדריכלות הנוף נוקטת ביחס למקום עמדה מקצועית, ניטרלית, ממסדית והגמונית, מתייחסת למקום כאל סקסט של טבע וסביבה ובוחרת שלא להניב למרכיביו הטעונים פוליטית של המקום הישראלי, מנגד, האמנות המושגית נוקטת בעמדה מעורבת וביקורתית ביחס למקום ולמרכיביו ואף משתמשת בו לחיזוק עמדותיה אלו. עבור האמנות המושגית, המקום הוא בראש ובראשונה סקסט פוליטי.

פרויקט ההנצחה ביד לבנים ובמצפור המונפורט הם דוגמאות המחישות היבטים אלו של שימוש ויחס למקום באדריכלות נוף. באמנות המושגית, עבודתו כגון שטח חיוני של יהושע גויטיין משנת 1976 או פעולה במחנה הפליטים ביריחו של פנחס כהן נן הנכרת לעיל ממחישות את השימוש במקום כסקסט פוליטי.

בבחינת הקשר בין הדיסציפלינות בהיבטים של מקום, המחקר מראה כי שיתוף עובדות ביחס למקום כמישורים מקבילים עם נקודות השקפה נקודות השקפה ישן בתחומים בהן הפונקציונליות השימושית מצומצמת או אינה מוכרת, כפי שמדגימה ההנצחה והאקולוגיה. כך, למשל, בהצעתו השלישית של גדעון שריג לשיקום מחצבת נשר המושפעת מאד מפעולתו של יצחק דנציגר בשיקום המחצבה, או פעולותיו של אביטל נבע, הספריה, סיספופיון נחל חדרה ואחרות שעוסקות בין היתר בתיקון יחסי אדם וטבע, אקולוגיה ושיקום.

לסיכום, המחקר מציג קריאה פרשנית וביקורתית של היחס למקום בשדה אדריכלות הנוף ובשדה האמנות המושגית העוסקת במקום. חשיבותו ומשמעותו הן בניסוח מאפייני הדיסציפלינות והקשר ביניהן בהיבטים של עבודה עם מקום, קריאה ושימוש בו. בנוסף, למדול התיאורטי שבנה חשיבות מחקרית מתודולוגית שכן הוא מאפשר קריאה ופרשנות אינטרדיסציפלינריות של עבודה עם מקום.

גדעון שריג, מצפור המונפורט פארק גורן נחל כזיב, רישום הכנה, 1974

הדימויים בעמוד הפותח מאתרי תמונות חופשיים באינטרנט.

המחקר נעשה בהתווית אדריכלות טף פרופ' חבר טל אלון-מחוס. ראש המסלול לאדריכלות טף, הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון ובהנחיית האדריכל דר' ערן ניסן, ראש ביה"ס לאדריכלות ע"ש עזריאלי, אוניברסיטת תל-אביב, ובחסות ביה"ס פורטר ללימודי הסביבה, אוניברסיטת תל-אביב.

מדור 'משידה המחקר' חושף קולות מהאקדמיה העוסקים בנושאים עכשוויים בשדה מחקר הנוף. השאיפה היא לקיים דו-שיח יצירתי ופועיל בין שדות העשייה והמחקר השונים. נשמח לקבל מחקרים לפרסום. עורך המדור: אד' נוי גלעד רגון, gronnen@gmail.com